

FILOSOFIA JA MODERNITEETIN TYRANNIA

Vastaus Matti Ojanperän kirjoitukseen »Välikommentteja
Pylkön askenaarisiin huomautuksiin»

Pauli Pylkkö

syyskuu 2014

1. Ihminen on harvoin suuri useammalla kuin yhdellä alalla. Tieteessä ja taiteessa, ja muillakin elämänaloilla, rajanveto naapurialueeseen on kuitenkin vaikeaa tai mahdotonta, joten mestarilta on vaadittava vähintäänkin hyvää naapurialojen tuntemista. Lied-säveltäjäksi tuskin kannattaa ryhtyä, ellei ole korvaa kielen musiikilliselle ulottuvuudelle ja silmää kielikuville, draamantajusta puhumattakaan. *Die Schöne Müllerin* herättää Wilhelm Müllerin runosikermän eloon, koska Schubert loihti mielessään (äänellisissä mielikuvissaan, »mieliäänissään») esiin runoilijan sanoihin kätkeytyviä musiikillisia ajatuksia ja ideoita. Jopa Lisztin pianoparafrasissa kuulemme vielä Müllerin runojen soinnin.

Filosofille asetetut vaatimukset naapurialojen tuntemisen suhteen ovat erityisen korkeita, koska perinteiseltä filosofialta on vaadittu kannanottoa – tai ainakin kykyä ja rohkeutta tarvittaessa laatia kannanotto – lähes kaikkiin ihmistä vaivaaviin suuriin elämänkysymyksiin tieteestä taiteeseen ja politiikasta uskontoon. Perinteiseen eurooppalaiseen sivistysihanteeseen on kuulunut monialaisuuden lisäksi kyky kokonaisnäkemykseen, jonka vain pätevä filosofia pystyy tarjoamaan.

Nykypäivänä tämänlaatuisen kokonaisnäkemysten tavoittelua pidetään usein joko turhana tai mahdottomana. Valitettavasti ne jotka kokonaistulkintaa vielä etsivät, yrittävät usein oikotietä. Kokonaisnäkemysten saavuttamiseen ei näet riitä vain se, että luettelemme aluksi joukon ideoita, joita pidämme hyvinä ja tosina, ja uskottelemme, että niiden *täytyy* vain oletetun hyvyytensä ja totuutensa ansiosta sopia myös yhteen ja samaan filosofiseen kokonaisnäkemykseen. Esimerkiksi kokonaiskuvaan pyrkivät filosofiat, jotka turvautuvat moderniin tieteeseen ja vetoavat sanokaamme valistusliikkeen tasa-arvoideoihin, usein vain yksinkertaisesti kieltäytyvät näkemästä teknis-tieteellisen ja yhteiskunnallisen edistyksen varjo-
puolia. Tyypillisesti hyvää tarkoittava filosofi kannattaa teknis-tieteellisen ja sosiaalisen edistyksen maailmanlaajuista levittämistä eikä suostu

myöntämään, että myös teknis-tieteellinen ja sosiaalinen edistys voisi olla kolonisoivaa ja yhdenmukaistavalta vaikutukseltaan alueellisille kulttuurille tuhoisaa.

2. Silti filosofia joka luopuu kokonaisnäkemyksen tavoittelusta, luopuu lopultakin myös filosofiasta. Tästä syystä tehtävälleen uskollinen filosofia on aina vaarassa epäonnistua. *Seitsemännessä kirjeessään* Platon joutuu aika pitkään selittämään, miksi hänen yrityksensä vaikuttaa Syrakusan politiikkaan epäonnistuviksi, vaikka hän oli kehittänyt poliittista filosofiaansa varsin pitkään ja seurannut läheltä Ateenan ja Syrakusan politiikkaa vuosikymmenien ajan.

Plutarkhos kertoo (*Plutarch's Lives*, osa VI, *Dion and Brutus; Timoleon and Aemilius; Paulus*. Käännös: Bernadotte Perrin; sarja: Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1970) että Platonin suosikkioppilas Dion oli Syrakusan kuninkaan Dionysos I:n käly ja toimi samalla tämän poliittisena neuvonantajana ja lähettiläänä. Dion kuului siis Syrakusan kuningashuoneen jäsenenä valtaa pitävän eliitin ylimpään kerrokseen. Asemansa ansiosta Dionille tarjoutui ainutkertainen tilaisuus soveltaa opettajansa Platonin eettisiä ja poliittisia ideoita valtiollisen tason poliittiseen toimintaan. Hän houkutteli Platonin Syrakusaan, jotta tämä voisi filosofisella opillaan jalostaa kuninkaan poliittista ajattelua. Syrakusassa ei juuri ollut perustullaillisia perinteitä ja vallanvaihdokset olivat usein verisiä ja kaikin puolin sekavia. Tilanne Ateenassa ei ollut paljoa parempi: Joukko Platonin sukulaisia tapettiin demokratia-puolueen vallankaappauksen loppuselvityksessä, missä ilmeisesti myös Platonin opettaja, Sokrates, tuomittiin kuolemaan ylimyspuolueen pääideologina. Holger Thesleff kertoo mainiossa Platon-monografiassaan, että Platonin äidin serkku, ja mahdollisesti Platonin kasvatusisä, Kritias, kuoli katutaistelussa 403 Peloponnesolaissotien sekavassa loppuvaiheessa, jota muuttui Ateenassa sisällissodaksi (*Platonin arvoitus*, 2011, sivu 15).

Syrakusan Dionysos vanhempi oli hämärillä juonilla valtaan noussut sotaherra ja tyranni, ja suivaantui ilmeisesti pahan kerran ylimielisyyteen, millä Platon esitteli hyvää tarkoitettavia oppejaan. Valtapolitiikan raadollisuudessa rypenyt tyranni lienee pitänyt niitä varsin elämänvieraina. Dion ja Platon olivat valinneet kaikin puolin väärän kuninkaan koekaniinikseen, eikä Platonin hanke tuottanut sanottavia poliittisia tuloksia. Onneksi filosofi sentään selvisi korkean tason suhteittensa avulla ehjin nahoin takaisin Ateenaan. Dionin poliittinen linja oli kyllä teoriassa tyrannianvastainen, mutta hän oli itse kuitenkin aktiivinen poliittinen toimija ja potentiaalinen vallantavoittelija, ja Platon miellettiin kilpailijapiireissä hänen

pehmenneeksi käsikassarakseen – ilmeisesti hieman samaan tapaan kuin Sokratesta pidettiin Alkibiadeen tukijana.

Dionysos II nousi valtaan salahankkeella, missä hänen isänsä Dionysos I murhattiin. Poika oli hullu mutta Dion puhui hänet ympäri ja suostutti opiskelemaan filosofiaa. Platon kutsuttiin jälleen Syrakusaan, mutta uudenkaan tyrannin kasvatus ei ottanut onnistuakseen. Lopulta Dion ryhtyi itse avoimeen kapinaan kuningastaan vastaan ja pitkän sisällissotien kauden jälkeen onnistuikin kukistamaan tämän.

Dion oli suvaitsevainen konservatiivi ja diplomaattisesti taitava juonittelija, joka Platonin tavoin vieroksui demokratiaa, mutta oli valmis jakamaan perustuslaillisessa hengessä valtaa aristokraattisen senaatin kanssa. Hyvästä tavoitteestaan huolimatta tämä filosofisesti sivistynyt vallananastaja ei pystynyt irrottautumaan petoksilla ja väkivallalla kyllästetyn politiikan tavoista vaan sekaantui salajuoneen, minkä avulla hänen pahin poliittinen kilpailijansa, demokraattisen puolueen johtaja Herakleides, murhattiin. Ei siis edes Platonin suosikkioppilas pystynyt tosipaikan tullen pidättäytymään tyrannin elkeistä. Dionin valta ei kestänyt kauan. Poliittiset liittolaiset kavalsivat ja lopulta omat palkkasotilaat murhasivat hänet varsin pöyristyttävällä tavalla.

3. Jos tässä valossa kysytään, miten filosofia vaikuttaa käytännön poliittiseen elämään, ei vastaus voi olla muuta kuin: ei juuri mitenkään. Platonin tapaus on edustava esimerkki seuraavassa mielessä. Hänen oppejaan arvosteltiin siitä, että ne ovat poliittisen toiminnan todellisuudelle vieraita; samanaikaisesti juuri Platonin opin mukaan juonittelujen ja salamurhien maailmassa elävät poliittiset toimijat – erityisesti ne jotka ovat kiihottuneet vallasta, eroottisista nautinnoista ja ahnehtivat rahaa ja omaisuutta – ovat etäänntyneet ainoasta todellista maailmasta, ideoiden maailmasta. Ristiriita ei voisi olla suurempi: kumpikin osapuoli väittää elävänsä todellisuudessa, samalla kun vastustajan sanotaan elävän harhojen maailmassa.

Silti kukaan tuskin väittää, ettei filosofinen ajattelu olisi vaikuttanut politiikkaan laajalti ja syvältä. Esimerkiksi Platonin ajattelun vaikutus on ollut valtava ja ulottunut yli vuosisatojen meidän päiviimme asti. Filosofinen vaikutus alkaa usein vuosikymmeniä, joskus vuosisatoja, filosofin kuoleman jälkeen, perustuu usein väärinkäsityksiin ja on aika tavalla toisenlaista kuin filosofi olisi koskaan toivonut.

Filosofin välitön osallistuminen poliittiseen toimintaan on syytä erottaa tästä pitkäaikaisvaikutuksesta. Molemmat vaikutustavat voivat siis etäänntyä varsin kauas hänen ajattelunsa ytimestä, joskin etäänntymisen syyt eroavat toisistaan melkoisesti. Filosofi itse tulkitsee välittömässä toimin-

tatilanteessa omia ideoitaan usein virheellisesti, koska ei tunne politiikan arkipäivän raadollisuutta; tulevat sukupolvet soveltavat hänen ideoitaan niitä yksinkertaistaen ja vääristellen, koska eivät tunne niiden syntytaustaa eivätkä ymmärrä, mihin hän ajattelullaan oikeastaan pyrki.

Tästä turhauttavasta tilanteesta ei selvitä sillä, että pakoillaan politiikkaa ja ehdotetaan, että filosofi pitäisi siihen etäisyyttä. Akatemian idean keksijä ei itse ollut tässä mielessä lainkaan akateeminen. On vain myönnettävä, että filosofi voi epäonnistua oman filosofiansa tulkitsijana ja soveltajana siinä missä joku muukin. On myös hyväksyttävä, että poliittiset joukkoliikkeet väistämättä yksinkertaistavat ja vesittävät suuria ideoita. Heideggerin ajattelun juuret työntyvät saksalaisen varhaisidealismien maaperään, mistä kansallissosialistisen liikkeen suuret tiedemiehet, runoilijat ja taiteilijat ammensivat. Vaikka Heideggerin ajattelu oli monin läheisin sitein kiinni kansallissosialismissa, niin tuskin hän oli silti täysin varautunut liikkeen johtajien äärimmäisen suoraviivaisiin ja raakoihin toimintamenetelmiin.

Tilanne nykypäiväisessä ympäristöajattelussa ei tässä mielessä poikkeaa ajattelun ja vallankäytön sovittamattoman ristiriidan pitkästä linjasta: ajattelun ja politiikan ikiaikaisesti vaikea suhde toistuu nyt muodossa, joka heijastelee ajallemme tyypillisiä ongelmia ja valtasuhteita. Monet ympäristöajattelun keskeisistä teemoista, sanokaamme ihmiskeskeisyydestä luopuminen tai edistysihanteen hylkääminen, ovat suurelle yleisölle, toimittajille ja poliitikoille joko täysin vieraita tai – mikäli ylipäätään tuttuja – suorastaan vastenmielisiä. Vakuuttavaa edistyksen ja valistuksen kritiikkiä ei tietenkään voida esittää kielessä, joka sitoutuu edistykseen ja valistukseen.

Platon oli päästä hengestään yrittäessään opettaa tyrannille filosofian alkeita. Alkeisiin kuului se, mitä on pidettävä totena ja todellisena, mitä taas ei. Tyranni jolla oli valta ja tilaisuus päättää filosofin kaltaisen mitättömyyden hengestä, piti tietenkin tikaria, vankityrmää, palkkasotilaita, laivoja, linnoituksia ja omaisuutta hyvin todellisina. Platonille ne olivat havaintojen ja muutoksen maailmassa häilyviä tilapäisiä ja sekavia varjoja. Vaikka vallanpitäjät eivät massatiedotusvälineiden ja puoluedemokratian nykypäiväisessä poliittisessä todellisuudessa enää pidä filosofia kovin vaarallisena vihollisena, kysymys siitä, mikä on todellista (tai ›realistista‹ kuten poliittisessä puheessa on tapana sanoa), mikä taas ei, on säilyttänyt asemansa aatteellisena vedenjakajana. Kun luontoajattelija esittää vaatimuksen, että luonnon tärveltyä ja ohenemisen hidastamiseksi on tuotannon ja kuluttamisen määrä saatava laskuun, yksikään poliitikko, joka haluaa tulla valituksi uudelleen, ei voi muuta kuin sanoa, että vaa-

timus on »epärealistinen». Yksikään puolue, jolla on edes nimeksi valtaa demokraattisissa länsimaissa, ei aja tuotannon ja kuluttamisen määrän alentamista. Siis alentamisen vaatimus nousee ajattelun maailmasta, joka on »epätodellinen» tai »vailla reaalisuutta» suhteessa maailmaan, missä talouden ja politiikan suuret toimijat elävät.

Tilanne luontoajattelussa on se, että oikeastaan jokainen vakavasti otettava ajattelijakin esittelee ja puolustaa ideoita, joiden toteutumiseen hänellä ei ole paljoakaan syytä uskoa. Hän ei tietenkään ole niin tyhmä, että uskoisi, että ehdotus tuotannon ja kuluttamisen määrän alentamiseksi ja sitä seuraava negatiivinen talouskasvu olisi jonkinlainen skenaario, joka voidaan mennä esittelemään politiikan, hallinnon ja talouden päättäjille. Hehän uskovat elävänsä todellisuuden ytimessä. He ovat »realisteja» ja »kantavat vastuuta», kuten entinen pääministerimme, Jyrki Katainen, toistuvasti asenteen ilmaisi. Mistä sitten ideoissa on kyse? Haihattelusta, huuhaasta? Usein siitäkkin. Mutta parhaimmillaan kyse on vaihtoehtoisen todellisuuskäsityksen ja ihmiskäsityksen esittelemisestä.

Vaihtoehto ei eroa vallassa olevasta todellisuus- ja ihmiskäsityksestä siinä mielessä, että vain vallassa oleva ansaitsisi tulla kutsutuksi »todelliseksi» tai »realistiseksi». Myös nykyisten päättäjien todellisuus on merkittävältä osin aatteilla luotu todellisuus. Sen pohjana on siis todellisuuskäsitys, joka voidaan myös vaihtoehtoisilla aatteilla kumota. Teollistunut nykymaailma, tuo ylihallinnon, ylikoulutuksen, ylikuluttamisen ja ylituotannon maailma, joka uskoo fanaattisesti olevansa hyvin todellinen, luotiin aatteilla, joita monet pitivät aluksi haihatteluna. Moderni länsimaalainen todellisuus, moderniteetti, on tieteellis-teknisen ja yhteiskunnallisten edistysaatteiden lapsi. Harva ennen teollista vallankumousta ja valistusliikkeen nousua uskoi, että kirkon ja sääty-yhteiskunnan valta todella joskus murtuisi, ja raunioilta nousisi uusi tyranni, demokraattinen ja maallistunut kuluttaja – tai jos uskoi, sai varmasti haihattelijan leiman. Voidaan tietenkin lisätä, ettei moderniteetin syntyminen ollut pelkästään aatteellisten voimien seurausta. Olkoon näin, mutta länsimaalaisen moderniteetin luhistuminen voi myös osoittautua osittain seuraukseksi voimista, jotka ovat aatteita suurempia.

4. Matti Ojanperä kysyy, mistä syntyy esikäsitteellisen dialektiikan pohjalta hahmotellun luontoajattelun poliittinen legitimizeetti, siis missä on sen »vallan, velvoittamisen ja toiminnan legitimizeetti?» Vastaan kysymyksellä: Missä on nykyaikaisen länsimaalaisen teollisuusvaltion harjoittaman politiikan, erityisesti ympäristöpolitiikan, legitimizeetti? Tavallisin vastaus on: demokraattisessa järjestelmässä, tarkemmin sanoen edustuksellisessa par-

lamentaarisessa puoluedemokratiassa. Tätä ilkeämpi on seuraava vastaus: keskivertokuluttajan turvallisuudenkaipuussa ja mukavuudenhalussa.

Käytännössä demokraattinen enemmistö kannattaa jonkinlaista veroteknisesti kontrolloitua markkinataloutta. Siihen kuuluu kyllä luonnonympäristön hillittyä suojelua (ns. vihreän liikkeen tuella), muttei kulutuksen ja tuotannon oleellista hillintää eli talouskasvupolitiikan hylkäämistä. Olemassa olevaa demokraattista järjestelmää ei saa sanoa »keskinkertaisuuden tyranniaksi», sillä keskeisiin arvoihimme kuuluu uskontunnustus, ettei enemmistö voi olla järjestelmällisesti ja pitkäaikaisesti väärässä.

Entä milloin poliittista järjestelmää saa sitten luonnehtia »tyranniaksi» tai »despotismiksi»? Tavallinen vastaus: silloin kun enemmistön mielipiteet eivät pääse vaikuttamaan keskeisiin poliittisiin päätöksiin. Parempi vastaus: silloin kun päättäjä tekee toistuvasti enemmistön kannalta huonoja, virheellisiä tai jopa tuhoisia päätöksiä eikä älyä luopua vallasta. Jos edellinen käsitys on todellakin oikea, on kummallista ettemme silti mielellämme kutsu »tyranniaksi» järjestelmää, missä eliitti tai jopa yksi henkilö tekee hyviä ja viisaita päätöksiä enemmistöä kuuntelematta? Selitys kummallisuudelle: Jos kutsuisimme viisasta eliittiä »tyranniaksi», niin joutuisimme avoimesti myöntämään, että pahoilla eli epädemokraattisilla keinoilla voi saada hyvää aikaan. Tästä puolestaan seuraisi se, että kallistuisimme kuitenkin jälkimmäisen tyrannia-käsityksen puolelle, mistä puolestaan voisi seurata se, että itse demokratia alkaisi näyttäytyä tyranniana.

Me elämme moderniteetin tyranniassa, missä huonot päätökset saavat enemmistön siunauksen. Ja eivät vain satunnaisesti, vaan tärkeissä kysymyksissä järjestelmällisesti ja pitkäaikaisesti. Huonoihin päätöksiin kuuluu luonnon tarveleminen (myrkyttäminen) ja köyhdyttäminen (lajimäärän alentaminen) ja villin tai koskemattoman luonnonympäristön hävittäminen (rakennetun ympäristön hillitön laajentaminen). Johdonmukaisena jatkona näille päätöksille on luonnonmukaisesti elävien alkuperäiskulttuurien tuhoaminen ja niiden kielten hävittäminen.

Demokratia (varsinkin nykyisenkaltainen eurooppalainen edustuksellinen puoluedemokratia) on syntynyt ja soveltuu parhaiten yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden vähentämiseen, erityisesti silloin kun »epäoikeudenmukaisuus» ymmärretään tasa-arvovajeeksi. Milloin suuret poliittiset kiistakysymykset koskevat luokkien välisten suhteiden säätelyä, tulonjakoa, hyvinvointipalvelujen maksamista, sukupuolten tasa-arvoa ja vähemmistöjen oikeuksia, toimii nykyisenkaltainen puoluedemokratia pitkällä tähtäyksellä intressiryhmien kannalta aika hyvin, ja voidaan sanoa, etteivät mitkään noita kiistoja koskevat kysymykset tarjoa riittävää syytä luopua demokratiasta. Mutta luontoajattelussa perusongelma ei ole yksi-

lön tai ryhmän kokema tasa-arvoon tai edes oikeudenmukaisuuteen kohdistuva loukkaus. Kyse on koko elonkehän geneettisen monimuotoisuuden säilyttämisestä, ja tehtävä on tärkeämpi ja kiireellisempi kuin mikään yksilön tai ryhmän esittämä demokratiavaatimus. Demokratia ei yksinkertaisesti ole ensimmäinen tai johtava periaate luontoajattelussa. Luonto ei osaa äänestää.

Luonto ei perusta puolueita ajamaan etuaan ja esittämään iskulauseita poliittisen debatin näyttämöllä. Miten poliittinen järjestelmä, joka on oleellisilta osin kehitetty intressiryhmien – erityisesti vieläpä taloudellisten intressiryhmien – tavoitteiden ajamiseen ja etujen sovitteluun, voisi yhtäkkiä taipua puolustamaan sanokaamme maapohjan pieneliöstön monimuotoisuutta. Keskeisin poliittinen kiistakysymys, luonnon asema ihmisen intressien rinnalla, ei pääse edes näkyviin nykyisessä poliittisessä järjestelmässämme, länsimaalaisessa edustuksellisessa puoluedemokratiassa. Todellisin antagonismi, ja lopultakin ihmisiä kahteen suureen ryhmään ajava antagonismi, siis kaiken poliittisen ajattelun lähtökohta, ei heijastu juuri lainkaan poliittisen järjestelmämme toiminnassa. Tämä on uudenlaista tyranniaa.

5. Nyt vannoutunut nykydemokraatti sanoo: perusta eturyhmä, selvitä faktat, muotoile arvoja, laadi ohjelma tai skenaario, argumentoi, käytä joukkotiedotusvälineitä, vakuuta massat ideoittesi tärkeydestä ja siirry kannatuksen kautta toteuttamiseen. Mutta luontoajattelun keskeisten ideoiden tärkeydestä vakuuttuminen ei ole tapahtumaraja, joka lähtee liikkeelle väitteistä, jotka yleisesti tunnustetaan faktoiksi, ja joka sitten etenee rationaaliseksi oletettua argumentointia seuraten johonkin ohjelmankaltaiseen joukkoon lauseita. Myös ajattelun ja toiminnan suhde on tällä alueella varsin epämääräinen. Emme voi esimerkiksi mistään tosiasioista kuvaavista lauseista johtaa pätevillä päättelysäännöillä väitettä, että on parempi, että luonnon monimuotoisuus säilyy, tai että on parempi että eliölajeja on paljon kuin että niitä on vähän. Tarvitaan kokemus siitä, että monilajinen ja alkuperäinen villi luonto (missä säilyy mahdollisimman paljon erilaisia eliölajien vuorovaikutusjärjestelmiä vailla ihmisen toiminnan vaikutusta) on parempi kuin lajeista köyhä luonto (missä eliölajien muodostamien konnaisuuksien elämään ihminen on toiminnallaan oleellisesti puuttunut).

Tämänkaltaiseen peruskokemukseen liittyy aina hyppy, missä argumentaation vaatimaa askeljärjestystä ei kunnioiteta. Tähän voidaan tietenkin huomauttaa, että oikeastaan jokaiseen päättelyyn, tiukin tieteellinen päättely mukaan lukien, sisältyy aina hieman hypyn aineksia, koska mitään yleisesti ja kiistatta hyväksyttyä päättelysäännöstöä ei ole olemassa,

vaan tieteellisessäkin argumentaatioympäristössä on käytettävissä kokonainen kirjo erilaisia logiikkoja ja argumentaatiotekniikkoja. Valitun logiikan suhde luonnolliseen kieleen on selvitettävä ja logiikka on tulkittava suhteessa luonnolliseen havaitsemiseen ja muistamiseen. Täysin kiistatta päteviä päätelmiä ei ole missään, ei edes logiikan peruskurssilla – vaikka professori Ilkka Niiniluodon oppikirjoista voi saada toisen käsityksen. On helppoa julistaa, että paras totuusteoria on Tarskin totuusteoria, jos antaa itselleen luvan jättää kertomatta, miten Tarskin totuusmääritelmää sovelletaan luonnolliseen kieleen. Tarski ei suonut itselleen tuollaista hybristä, ylimitoitettua luottamusta malliteoriaan, jonka keskeisin kehittäjä hän itse sentään oli.

Jokaiseen luonnolliseen päätelmään sisältyy vällys, joka tuo johtopäätökseen jotakin arvaamatonta, siis hypyn makua, mikä ei sisälly premisseihin. Vain logiikan alkeiskurssilla tämä tulkinnallinen epämääräisyys voidaan pedagogisista syistä sivuuttaa.

Luonnon koskemattomuuden kunnioittaminen ja luonnon alkuperäisen moninaisuuden kokeminen eloisammaksi, läheisemmäksi ja kiinnostavammaksi kuin ihmisen köyhdyttämän luonnon yksitoikkoisuus sisältää akateemisen ajattelun näkökulmasta katsoen aina lopultakin rationaalisesti perustelemattoman hypyn. Mikään »arvorationaalisuus», pelkästään järkevä itsekkyyttä, esimerkiksi taloudellinen järkeily tai edes järkeily elossa säilymisen puolesta, ei tuota täysin aukotonta päättelyketjua, mikä jotenkin pakottaisi meidät hyväksymään koskemattoman ja rikkaan luonnon säilyttämisen välttämättömäksi tai edes tärkeäksi. Esimerkiksi muiden eliöiden kuin ihmisten »oikeuksista» puhuminen muodostaa sekavan vyyhdin vaikeasti hallittavia ihmiskeskeisiä metaforia; »tulevien sukupolvien oikeuksista» puhuminen on ihmiskeskeisyydessään suorastaan härskiä.

Tietenkin voimme valita maailmankuvaamme luontoa puolustavia arvovälineitä, mistä päädyimme järkeilyä muistuttavien askelten jälkeen luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseen; tai voimme valita monimuotoisuuden suoraan itseisarvoksi tai perustelemattomaksi perusarvoksi. Mutta mitenkään kiistattomia eivät arvojen valinnat ja painotukset tietenkään ole. Esimerkiksi maanviljely lähes automaattisesti vähentää luonnollista lajikirjoa, mutta radikaaleinkaan luonnon monimuotoisuuden puolustaja ei voi vakavissaan ehdottaa, että selviämme ilman maanviljelyä.

Sen jälkeen kun jotkut väitteet on julistettu »tosiseikoiksi», on tosiseikoista vaikea päätyä arvoihin. Parempi siis olla varovainen julistusten suhteen. Yhtä vaikeaa on muotoilla täysin kiistattomia, yleispäteviä tai ehdottomia arvoja. Ja on ylipäätään aika naiivia uskoa, että arvoilla olisi voimaa muuttaa ihmisen toimintaa radikaalisti luontoystävälliseen suuntaan. Jokapäi-

väinen kokemus osoittaa, että henkilö voi sanoa kannattavansa jotakin arvoa, varsinkin sellaista, jonka julkisesta kannattamisesta saa sosiaalisia hyväksytyksi tulemisen lisäpisteitä – ja kuitenkin toimia ratkaisevissa kysymyksissä ja ratkaisevalla hetkellä tätä arvoa vastaan. Arvokeskeinen ihmiskäsitys, missä arvojen uskotaan oleellisesti ohjaavan ihmisen käyttäytymistä, on kaunistelevaa toiveajattelua.

Rationaalinen arvokeskustelu luonnon ja ihmisen suhteista jättää useimmat meistä kahden vaiheille kysymyksessä, miten kehno luonnon tila oikeastaan on, ja tarjoaa siten aina ajatuksellisen lymypaikan, keinon torjua luonnon lopullisen tuhoutumisen nostattamaa tuskaa. Suuret massat maailman suurkaupungeissa elävät jo nyt niin luonnosta vieraantuneina, ettei niillä sitä paitsi ole enää aitoa mahdollisuutta muokata arvojaan luontoystävällisiksi – puhumattakaan että ne voisivat kokea aitoa luonnonläheisyyttä. Demokratiaan, koulutukseen ja arvokeskusteluun ja sen sellaiseen tukeutuva ohjelma ei tule onnistumaan. Kaupungissa asuva ihminen on jo menettänyt kosketuksen elävään luontoon ja hänen kokemuksensa on väistämättä vieraantunutta ja arvoilla ohjattu käyttäytymisensä epäaitoa.

Vakuuttavan luontoajattelun lähtökohdaksi on tunnustettava perustelematon esikäsitteellinen (kulttuuri- ja kielikohtainen) kokemus rikkaasta ja koskemattomasta luonnosta voimana, joka itsessään luo elämänhalua, merkityksiä ja mielekkyyttä. Tämä kokemus ei ole mikään arvovalinta, esimerkiksi jonkin arvon valitseminen itseisarvoksi. Luonto, siis myös näennäisesti täysin villi ja koskematon luonto, osallistuu erottamattomana merkitystä luovana voimana jokaiseen eloisaan kulttuuriin, sen elämänmuotoon ja kieleen. Tässä merkityksiä synnyttävässä kokemuksesta on usein jonkinlainen kunnioituksen sävy, ja mikäli kokemus on voimakas ja pakottava, joku voisi kutsua sitä myös »pyhyiden» kokemukseksi. Eeva-Liisa Manner tavoittelee sanallista yhteyttä tuollaiseen kokemukseen koelmassaan *Niin vaihtuivat vuoden ajat* (1964).

Kunnioitukseen ja pyhyyteen liittyy aina pelko ja vavistus. Tämä on helppo ymmärtää, koska pelolla on tässä myös varsin konkreettinenkin sisältö. Eurooppalaisesta edistysuskosta luopuminen, tuotannon ja kulluttamisen vähentäminen ja köyhyyden hyväksyminen, johtaa melkein ensimmäisenä askeleena nykyisenkaltaisen länsimaalaisen terveydenhoitojärjestelmän kyseenalaistamiseen ja sen jonkinasteiseen purkamiseen. Lääkeaineiden ja sairaalatekniikan kehittäminen vähintäänkin hidastuu, mistä seuraa altistumista ainakin sellaisille taudeille ja sairauksille, jotka nykyisen kehityksen jatkuessa osattaisiin hoitaa. Hippokrateen valan (tai Geneven julistuksen) ihmiskeskeisestä ja ääri-individualistisesta tulkinnasta on luovuttava.

Jos tulevaa ihmistä ei enää suojele villiltä luonnolta modernin tekniikan panssari, hän altistuu vaaroille, joista me saamme nykyisin lukea vain historiankirjoista. Kuitenkin juuri sama panssari, joka suojelee ihmistä luontoa vastaan, erottaa hänet kokemuksellisesti luonnosta ja kuihduttaa hänen mielensä ja kielensä alkuperäiset merkitykset. Öisellä talvisella meillä liikkuminen ilman navigointielektroniikkaa on aina vaarallista. Uuden navigointitekniikan avulla se muuttuu vähitellen merkityksettömäksi, kunnes ohjaushytti on lopulta lämmin ja hyvin valaistu toimisto ja navigointi tietokonepelejä ilosauvalla. Luonnon kunnioittaminen ilman pelkoa on sanahelinää.

6. Hypyssä ei sinänsä ole mitään kovin ihmeellistä. Se vain sivuuttaa jotkut päättelyaskelmat ja päättyy lopputulokseen esikäsitteellisen kokemuksen voimalla. Voimakaskaan kokemus ei kuitenkaan synny tyhjiössä vaan tulkitaan syntyhetkestä lähtien aina jossakin kulttuurisessa ympäristössä eikä ole sieltä universalisoitavissa. Niinpä esikäsitteellisen dialektiikan luontoajattelu on erottamattomasti ja kääntymättömästi sidottu suomenkieleen ja suomalaiseen kulttuuriin.

Villin ja alkuperäisen luonnon kokemuksellinen kohtaaminen ei ole luonnontieteellistä tutkimusta eikä sellaisen avulla kuvattavissa. Se ei myöskään ole henkilökohtainen tai yksityinen missään tavallisessa eurooppalaisessa tai länsimaalaisessa mielessä (siis esimerkiksi merkityksessä ›private‹ tai ›subjective‹). Luonto koetaan aina yhteisön kielen värittämänä ja kulttuurin tulkitsemana. Universaalia luontokokemusta ei ole olemassa; tai jos sellaista hahmotellaan ja sellaiseen pyritään, se automaattisesti kuihduttaa ja ohentaa alueellista kokemusta, siis vähentää sen syvyyttä ja voimaa.

Esikäsitteellisen alueellisen kokemuksen muokkaaminen skenaarioksi on mahdotonta ja koko yritys perustuu väärinkäsityksille. ›Esikäsitteellinen skenaario‹ on yhtä hullunkurinen ilmaisu kuin ›skenaario joka ei ole skenaario‹. ›Skenaario‹ on länsimaalainen tieteellis-teknis-hallinnollis-kaupallinen termi alusta loppuun. Askenaarinen asenne vaatii skenaarista asenteesta ja ajattelusta luopumista. Pakon edessä (jonkin kriisin aikana) talouden negatiivista kasvua tai tuotannon vähenemisen vaatimia toimia voidaan mallintaa skenaarioilla mutta köyhyyden hyväksymistä elämänsäasenteeksi, kauhun kokemista luonnonvoimien edessä tai edistysuskosta luopumista ei voi skenaarisoida.

Kirjoitin Kari Karjalaisen työtä arvioivassa tekstissäni (»Askenaarinen purkaminen – Muutamia huomautuksia Kari Karjalaisen tutkimukseen ›Markkina-Suomesta Luonnon-Suomeen‹») näin: »Luontoajattelun lähtö-

kohta on seuraava perushavainto (P): *Eräät* esimodernit kulttuurit, jotka eivät ole tunteneet modernia eurooppalaista tekniikkaa ja tiedettä eivätkä ole omaksuneet eurooppalaisen valistusliikkeen poliittisia ja sosiaalisia aatteita, ovat onnistuneet luomaan paremman luontosuhteen kuin *yksikään* moderni, teknistynyt ja teollistunut kulttuuri, missä todellisuuskäsitys ja ihmiskäsitys perustuu moderniin tieteeseen ja valistusoppeihin.»

Kyse on todellakin ensisijaisesti suomalaisesta perushavainnosta, koska lause esiintyy suomenkielisen tekstin sisällä. Lauseen merkitys voi herätä eloon vain suomenkielisen, Suomen luonnossa varttuneen ja suomalaiseen kulttuuriin kasvaneen ihmisen mielessä. Ja laajemminkin ymmärrettynä on luontoajattelu (esimerkiksi esikäsitteellinen dialektiikka) aina alueellista, alueelliseen kulttuuriin, sen luontokokemukseen ja kieleen sidottua. Saamelaisilta ja intiaaneilta voimme ehkä jotakin oppia, mutta oppimisprosessi on erittäin vaikea ja käännösongelmiin pahasti sotkeutunutta. Jos (P) käännetään sanokaamme jollekin indoeurooppalaiselle kielelle, sen merkitys muuttuu oleellisesti ja lauseen lausuja välttämättä tarkoittaa »käänöksellään» jotakin muuta kuin suomalainen, vaikka käänös olisikin onnistunut, tai paras mahdollinen tai jopa muodollisesti moitteeton. Esimerkiksi »teknistyminen», »sosiaalinen valistus» tai »luonnontiede» tarkoittavat keskieuropalaisessa kulttuuriympäristössä, missä näiden ilmaisujen taustalla vaikuttavat ilmiöt ovat alun perin syntyneet, jotakin aivan muuta kuin Euroopan ulkopuolella tai Euroopan reunalla, missä ne ovat tuontituotteita.

(P):n muotoilu voi vaikuttaa neutraalin »tieteelliseltä» tai jopa akateemiselta, mutta vaikutelma perustuu erehdykseen. Koska kaikki merkitys on kokemuksellista, on myös ilmaisujen »esimoderni luontosuhde» tai »esikäsitteellinen merkitys» merkitys (tai ylipäätään jokaisen esikäsitteellisessä dialektiikassa käytetyn termin merkitys) kokemuksellisesti sidottu suomenkieleen ja sen alueelliseen kulttuuriin. Esikäsitteellisessä dialektiikassa ei ole tieteellisiä, teoreettisia tai esimerkiksi yleisfilosofisia termejä. (P) näyttää kvantifioivan kulttuurien yli mutta koska »parempi» ei (P):ssä ole eettinen tai ylipäätään teoreettinen termi, eikä »eräät» ole kvanttori, (P):n sisältö on dialektinen: se kiistää universaalien vertailun mahdollisuuden ja asettaa »paremmuudenkin» aina suhteelliseen eli alueelliseen merkitysyhteyteen. (P):ssä »eräät» ja »yksikään» ovat dialektisia termejä. Itse asiassa suomenkielessä ei edes ole aidosti loogisia kvanttoreita tai edes loogista negaatiota.

Koska kulttuureja ei voida teoreettis-käsitteellisellä tasolla puolueettomasti vertailla (koska teoreettisuus itsessään sitoutuu käsitteellisen asenteen ylemmyyteen suhteessa esikäsitteelliseen alueelliseen kokemukseen ja merkitykseen), sen ilmaiseminenkaan ettei kulttuureja voida vertailla,

ei ole (millään pätevällä teoreettis-käsitteellisellä tavalla) mahdollista. Vakavasti otettava kulttuurirelativismi tai esimerkiksi episteeminen relativismi ei ole koskaan (esimerkiksi merkityksiä ja tietoa koskeva) teoria, joten näitä ja muita relativismin versioita vastaan ei voida esittää vakuuttavaa antirelativistista tai antiskeptistä argumenttia (esimerkiksi usein esitettyä väitettä, että ne ovat itsensä kumoavia). Ei myöskään kypsä dialektiikka ole teoria (ei ainakaan missään sanan »teoria» tavallisessa merkityksessä). Sen ilmaiseminen (ilman tautologista kehämäisyyttä), että kulttuureja voidaan puolueettomasti vertailla, ei myöskään ole mahdollista.

(P):n merkitysläheisyydessä elää siis toinen perushavainto:

(Q) Esimodernien kulttuurien luontosuhde on erottamattomasti kiinni kielen esikäsitteellisessä merkitysulottuvuudessa. Modernisaatio häiritsee, ohentaa ja lopulta käsitteellistämällä ja teknistämällä tuhoaa tämän merkitysulottuvuuden.

(P) ei siis ole mitenkään yksityinen, henkilökohtainen tai yksilökeskeinen. Se on yhteisöllinen ja voimakkaasti alueelliseen kulttuuriin ja kieleen sitoutunut. (P):stä ei suoraan seuraa mitään yksityiskohtaista tai tarkkaa ohjetta toiminnan suhteen. Se ei kuitenkaan ole skenaarisoitavissa tai upotettavissa johonkin skenaarioon. Edistysuskosta luopumista ei voi ilmaista edistysuskon kielellä, joten modernisaation hylkäämistä ei voida skenaarisoida.

7. (P) ja (Q) eivät kuitenkaan ole toiminnan suhteen neutraaleja tai tyhjiä ilmaisuja. Suomalaisen mielen länsimaalaisesti modernien kerrosten kuoriminen tai purkaminen on tietysti myös toiminnallinen tapahtuma. Sanojen ja muiden ilmaisujen merkitykset ovat kokemuksellisia, ja kokemus on toimintaan ja työhön sulautunut. Ojanperä kirjoittaa: »En kuitenkaan oikein ymmärrä mitä elämänmuodon muutokseen johtava mielen ele hyppynä muuta voisi olla kuin musiikillinen ele vapaana johtoiheesta tai jotakin sen tapaista? Eli että jokin arkipäiväinen seikka – *vanhan Volvo Pentan kunnostus tai madeverkkojen lasku* – siirretään kuin elämisen näyttämön keskipisteeseen ja ilmaistaan jollakin odottamattomalla kvaliteetilla ja intensiteetillä?»

Erityisesti paheksun ilmaisua »vapaana johtoiheesta»! – en niinkään ilmaisua »musiikillinen ele».

Olen useissa kirjoituksissani pitänyt verstastaloutta oleellisena esimodernin talouden tunnusmerkkinä, suorastaan perustana. Marxin talousopin voisi kiteyttää (ehkä marxilaisten kiusaksi) näin: Teollinen vallan-

kumous tuhoaa luonnonilmiöiden välttämättömyydellä verstastalouden. Tehokkuus vaatii verstaaita suurempia tuotantoyksiköitä, massatuotantoa tehtaissa, lopulta osakeyhtiöitä, monopoleja, osakemarkkinoita, uusien markkinoiden valtaamista... Verstaat kuolevat kannattamattomina pois tai fuusioidaan kannattaviksi tehtaiksi.

Onneksi verstaat ja perheyrietykset eivät ottaneet kuollakseen, vaikka Marx inhosikin niitä yksityisen omistusoikeuden ja yritystoiminnan oleellisinä kulmakivinä. Käsityöläiset ja heidän verstaansa ovat esikapitalistisen talouden selkäranka ja tästä syystä sopivat modernisaatiosta vapautuvan talouden esimerkilliseksi pohjaksi siinä missä pienimuotoinen viljely ja karjanhoitokin. Riittävän pieni ihmisyyhteisö ei erätaloudella, pienviljelyllä, karjanhoidolla ja käsityötaloudella aina aiheuta luonnonympäristölleen kohtalokasta kuormitusta ja korjaamatonta vahinkoa.

Tietenkin joku voi taas ehdottaa, että tämä on skenaario, tai että Karjalaisen skenaarioihin voidaan liittää tuollainen verstastalouden skenaario tai että jokin olemassa olevista skenaarioista voidaan laajentaa sopivaksi. Tällainen ehdotus ei kuitenkaan ota huomioon modernisaatiosta ja ›länsimaalaisesta metafysiikasta › luopumisen tuskallisen vaikeaa dialektista luonnetta. Kyse ei ole vain siitä, että luovutaan koneista tai modernista tekniikasta, teollisesta suurtuotannosta. Luopuminen vaatii teknis-tieteellis-käsitteellistävästä asenteesta luopumista, moderniteetista vapautettua kielinäkemystä ja ihmiskäsitystä.

Perinteinen käsityötaito on vain yksi – ei mitätön, muttei yksin riittävä – keino, kun otetaan kokemuksellista etäisyyttä länsimaalaiseen metafysiikkaan. Sanojen merkitys ei muutu alkuperäisemmäksi ilman ruumiillista työtä ja käsityötä. Mutta lopulta kun koko moderni todellisuuskäsitys on kumottava, ei verstastalous yksin riitä kumouksen synnyttämiseen. Tämän jättiläisyrietyksen kutsuminen ›skenaarioksi›, samalla kun skenaarioiksi luokitellaan nuo Karjalaisen kahdeksan muuta tulevaisuushanketta, on silkkaa kielen väärinkäyttöä ja ajattelun teknis-hallinnollista haltuunottoa.

Hallittu köyhtyminen ja sen edellyttämä amodernisaatio vaatii heti aluksi esimerkiksi koko suomenkielen, sen merkityksiä synnyttävän kyvyn, uudelleenarviointia, tunkeutumista kokemuksen kerrostumiin, jotka eivät ole avoimia eurooppalaisuudelle ja sen korruptoivalle vaikutukselle. Onko Karjalaisen skenaarioissa viittauksia tähän suuntaan? Viittaaminen vaatisi skenaarion, joka tekisi itsensä skenaariona mahdottomaksi.

8. Voimme hahmotella tai jopa skenaarisoida joitakin *ehtoja* tai *edellytyksiä* modernisaatiosta luopuvien yhteisöjen elämänmuodolle ja taloudelle. Yksi ehdoista on, että perinteinen verstastalous on otollisempi kuin teollisuus, joka itse asiassa on eräs moderniteettia oleellisesti luonnehtiva ilmiö. Mutta itse modernisaatiosta luopuminen on ajatuksellinen ja kokemuksellinen tapahtuma, jolle ei voi laatia käsitteellisiä tai teoreettisia ohjeita tai ohjelmia. Toisin sanoen: vaikka ehdot (modernisaatiosta luopumiselle) tulisivat täytetyiksi, ei »uusi» elämänmuoto ota ihmistä kannattaakseen, ellei mielen ja kielen esikäsitteellinen amodernisaatio, mielen ja kielen modernien rakenteiden purkaminen, ole alkanut. Tähän purkamiseen eivät skenaarit pysty.

Vaihtoehtoisen elämänmuodon etsiminen ilman vaihtoehtoista luontoajattelua on turhaa ponnistelua. Tämän peruspuutteen lisäksi olemassa olevat luonnonmukaisuutta ja omavaraisuutta tavoittelevat vaihtoehtoyhteisöt eivät todellakaan täytä omavaraisen ja luonnonmukaisen talouden ehtoja. Ehdot täyttää esimerkiksi yllä hahmoteltu pienimuotoinen viljely, karjanhoito ja verstastalous. Kun lueskelee *Elonkehän* juttuja, joutuu usein ihmettelemään, miten yhteisöjen kiinteistöt on lopultakin hankittu, miten omistussuhteet on järjestetty ja miten tulot hankitaan. Yksi vaihtoehtoyhteisö on taloudellisena toimijana liian pieni selvittääkseen. Sen tulisi verkostoitua toisten samanlaisten toimijoiden kanssa. Ovatko nämä peruskysymykset ratkaistu siten, että ratkaisuja voidaan pitää aidosti luonnonmukaisina ja jossakin vaativassa mielessä omavaraisina. Esimerkiksi perinnön, sosiaaliturvan tai työttömyystuen käyttö tekee hankkeesta heti epäuskottavan. Entä lämmitys, liikkuminen, terveydenhoito, yhteisön ulkopuolelta hankitut työpaikat? Entä suhde ruumiilliseen työhön ja moderniin tekniikkaan, varsinkin elektroniikkaan ja tietotekniikkaan?

Kaikki vaikeita kysymyksiä, joihin voidaan etsiä ratkaisuja skenaarioiden avulla, mutta itse luontoajattelun syntymistä esikäsitteellisen luontokokemuksen ohjauksessa ei voida käsitteellistää eikä siis skenaarisoida. Toiminta vailla kokemusta on puuhastelua, vaikka väänntyisi raadannaksikin; kokemus ilman toimintaa päättyy filosofointiin.

9. Olisiko Platonin pitänyt revisioida ajatteluaan, jotta olisi saanut aikaan edes pienen muutoksen Dionysosten toiminnassa? Onneksi ajattelun mestari ei taipunut vesittämään ja popularisoimaan ideoitaan. Sokrates ja hänen keskustelukumppaninsa asettavat kuninkaille ja ruhtinaille korkeita filosofisia vaatimuksia niin tietojen määrän kuin etiikankin suhteen, mutta ennen kaikkea keskustelijat ymmärtävät, että ongelmat ja keskustelun haarautuvat aiheet liittyvät monin sitein toisiinsa, ja onnistunut ratkaisu

filosofiseen ongelmaan kätkee aina samalla ainekset filosofisen kokonaisnäkemyksen luonnostelemiseen – huomaisipa filosofi tämän yhteyden tai ei.

Myös luontoajattelun on esitettävä vaatimuksensa tinkimättä ja syytöksensä sumeilematta ja pyrittävä tarjoamaan kokonaisnäkemys. Ei riitä, että luetellaan kauniita ja hyviä tavoitteita, ja uskotellaan että ne kuuluvat automaattisesti yhteen. Tämä heikkous vaivaa esimerkiksi Vihreän Elämänsuojelun Liiton periaateohjelmaa (www.vesl.fi), missä ensin julistetaan näin: »Hyvään yhteiskuntaan ja terveeseen elämänskatsomukseen ei sen paremmin kuulu tieteellis-tekninen kehityskultti kuin talouskasvun ideologiakaan.» Hieman myöhemmin todetaan: »Ihminen tuskin pystyy pelkästään tieteen ja logiikan opeilla muuttamaan käyttäytymistään siten, että elonkehän terveyden ja elinvoiman heikkeneminen saadaan pysäytettyä.» Hyvä näin. Mutta myöhemmin tiedemiehet ja tutkijat nostetaan suorastaan tyrannien asemaan: »Asioissa jotka koskevat ekologiaa ja elämän laajoja, biologisia perusedellytyksiä valtiovallalla pitää olla asiantuntijaryhmä, joka koostuu maan pätevimmistä tiedemiehistä ja tutkijoista. Tällä ryhmällä on näissä asioissa oltava maan hallitustakin suurempi valta.»

»Maan pätevimmät tiedemiehet ja tutkijat»?! Joku irvaileva nurjailija voisi huomauttaa, että valtiovallalla on valitettavasti jo nyt käytettävissä tuollainen ryhmä, ja että jo nyt luonnontieteellinen asiantuntijavalta saattaa todella olla hallituksen valtaa suurempi monissa kysymyksissä.

Kokonaisnäkemyksen puute ei suinkaan ole vain radikaalien ohjelmajulistusten nimikkoheikkous. Filosofisille amatööreille voidaan antaa paljon anteeksi, mutta myös Ilkka Niiniluodon kriittiseltä rationalismilta puuttuu kriittistä silmää moderniteetin vakavimmille ongelmille ja ristiriidoille.

Ympäristökriisi on oleellisesti länsimaalaisen (alun perin eurooppalaisen) rationaliteetin kriisi. On naiivia sälyttää kriisi yksipuolisesti vain uuden tekniikan ikävien seurausten tilille. Vuosisatojen ajan luonnon härski ja holtiton hyödyntäminen ja tarveleminen on ollut aivan hyväksyttävä osa länsimaalaista tai eurooppalaista järjen ja hyödyn kulttuuria. Lähes koskemattomat mantereet alistettiin eurooppalaisen valloittajan saalistusmaiksi, mistä sekä merkittävä osa luonnonympäristöä että alkuperäiskulttuurit ja niiden kielet tuhottiin sumeilematta. Jo tämän luulisi riittävän herättämään ajatuksen, että eurooppalaisen tieteen, uskonnon, etiikan ja politiikan perinteessä on jotakin pahasti vialla. Kasvun, laajenemisen ja valloittamisen hillintään eivät eurooppalaiset aatteet ole ilmeisesti koskaan alistuneet.

Plutarkhos oli Trajanuksen aikalainen ja siis kirjoitti Dion-elämäntarinan suurin piirtein puoli vuosituhatta Dionin kuoleman jälkeen. Silti hän valaisee kiinnostavasti ja liikojä kaunistelematta filosofin ja vallanpitäjien

suhdetta, siis Platonin ja Dionysosten mahtisuvun, suhdetta. Nykypäiväisille suomalaisille filosofeille, kuten Niiniluodolle, kysymys ajattelun ja vallan suhteen väistämättömistä ristiriidoista ei ilmeisesti ole avautunut lainkaan. Taitavana hallintomiehenä ja hyvin verkostoituneena virkamiehenä Niiniluoto ui kuin turska vallan syvissä vesissä, eikä ole huomaavinaan, että tämä filosofian ja vallan parvielämä, likeinen kylkisuhde, väistämättä korruptoi filosofian. Niin hyvää kuningasta ei olekaan, ettei filosofin olisi syytä olla varuillaan ja käyttää filosofista soihtuaan vallankäyttäjän virheiden, heikkouksien ja ristiriitojen valaisemiseen. Niiniluoto kokoaa ympärilleen pirteät partiopoikansa (ja yhden partiotytön ja kiintiöpapin), taluttaa sokean muurin kadun yli terveystasemalle nauttimaan hyvinvointipalveluista mutta varoo matkalla visusti astumasta vallanpitäjän varpaille. Tuloksena syntyy komiteafilosofointia, jonka laatimiseen ei tarvittaisi pitkän linjan filosofia-ammattilaista.

Työryhmänsä tuloksia kootessaan Niiniluoto toki myöntää, että Suomen 1990-luvun alun laman taustalla vaikutti myös »[---] pitkällä aikavälillä kehittyvä länsimaisen elämänmuodon kriisi, joka johtuu talouskasvun törmäämisestä luonnon kestävyvyn rajoihin [---]» (*Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*, 1994, sivu 39). Mutta paria sivua myöhemmin meille tarjotaan ohjeeksi laimeita itsestäänselvyyksiä, joiden läpi kolisee ajattelun tyhjäkäynti, ja joiden muotoilukin muistuttaa kulunutta hallintojargonia: »Bruttokansantuotteen ja yksityisen kulutuksen sijasta suomalaisen elämän laatua tulisi mitata ottamalla huomioon myös ympäristön kuormitus ja tila, kansalaisten terveys, kyvyt, koulutus- ja sivistystaso sekä julkisten palvelujen saatavuus ja taso.» (sama teos, sivu 41)

Niiniluodon mukaan luonnonympäristön tila on siis lähinnä suomalaisen elämänlaadun ongelma. Niiniluodon raporttien vaatimus valtiovallalle on tuollainen lepsu muistutus vanhalle kaverille, kuin taputus olalle ja kuiskaus korvaan, että älä nyt ihan kamalasti sikaile ja ahnehdi – älä ainakaan niin kauan kuin minä olen tässä paikalla. Helsingissä yliopiston valot sammuvat aikaisin illalla mutta kadun toisella puolen innokkaat ja ahneet naskalit suunnittelevat yötä myöten yhä virtuaalisempia finanssi-instrumentteja ja yhä realistisempia tietokonepelejä. Tyypillisesti Niiniluoto mainitsee luonnon tärvelymisen kuin ohimennen vaatimatta sen kummempaa muutosta tuotannon ja elämäntyylin tahtiin. Jos luontosuhdetta ohjaa luonnontiede ja suurin »arvorationaalinen» (mitähän sekin oikeastaan tarkoittaa) kysymys on hyvinvointipalvelujen järjestäminen (ns. pohjoismaisen hyvinvointivaltion muodossa) mahdollisimman monille, on helppo sulkea silmät nykyisen luontosuhtemme kieroutumiselta. Tällöin vaatimus vallanpitäjille jää ponnettomaksi.

Saa vaikutelman ettei Niiniluoto rakasta totuutta yhtä paljon kuin yliopistoaan. Hän julkaisee 400-sivuisen teoksen yliopistosta, mutta siitä saa hakemalla hakea kriittistä näkökulmaa, esimerkiksi huomautusta siitä, että länsimaalainen (nykyisin maailmanlaajuinen) yliopistoinstituutio ja sen kulttuuriseen universalismiin tähtäävä ohjelma, jonka Niiniluoto allekirjoittaa, saattaisi olla vastuussa maapallonlaajuisesta kulttuurisesta yhdenmukaistumisesta ja luonnonympäristön tuhoutumisesta. Tätä on siis kriittinen rationalismi. Pahaa on kuulema kaikenkarvainen taikausko, kuten kreationismi, new age -hömpä ja homeopatia. Enqvistin ja Valtaojan tavoin Niiniluoto hyökkää mitätöntä ja heikkoa vihollista vastaan mutta sulkee silmänsä modernisaation, ennen muuta siis luonnontieteen ja tekniikan, ikäviltä yhteiskunnallisilta ja ympäristöllisiltä vaikutuksilta.

Ja vaikea olisi kritiikkiä esittääkin, koska Niiniluodon tieteellisen maailmankuvan kulmakiviin kuuluu *credo*, että viime kädessä »tiede on paras tiedollinen mitta sille, mikä on todellista [---]» (*Maailma, minä ja kulttuuri. Emergentin materialismin näkökulma*, 1990, s. 61) Niiniluodon »kriittinen tieteellinen realismi» on filosofia, joka matkii luonnontieteen oletetusti kriittistä tutkimusmenetelmää. Tästä seuraa ettei filosofia pysty ottamaan tarvittavaa etäisyyttä ja aidosti arvostelemaan tiedettä. Olemalla ikään-kuin-tiedettä tieteellisen rationalismin filosofia sokeutuu tieteen heikkouksille. Tiede puolestaan on kuulema niin kriittistä, että se korjaa itse itsensä. Kun lukee Enqvistiä ja Valtaojaa, on pakko päätyä havaintoon, ettei tiede ole edes huomannut omia heikkouksiaan – korjaamisesta nyt puhumattaakaan.

Ei tarvitse viitata sosiobiologiaan tai älykkyyden tutkimiseen esitelläkseen esimerkkejä kiivaista tiederiidoista, missä järki on lipsahtanut pulpetin alle. Jos tiede kertoo, mitä on olemassa ja mitä ei, siis millaista on paras ontologia, voi vain ihmetellä, mistä Bohr ja Einstein kiistelivät niin kiivaasti vuosikymmenten ajan. Tiede ei tässä kiistassa pystynyt kertomaan, mikä on todellista, mikä taas ei, vaan kiisteli siitä hillittyä raivoa tihkuvin sanakääntein. Samanlainen kiista riehuu nyt dekoherenssi-teorian ympärillä. Mikään tieteestä riippumaton »ulkoinen todellisuus» ei pystynyt ratkaisemaan Bohrin ja Einsteinin kiistaa, koska he olivat tulleet esitieteellisesti sisäistäneeksi ajattelunsa pohjaksi kaksi tosiinsa nähden yhteensopimatonta ontologiaa. Mikään puhtaasti tieteellinen teoria ei pysty ratkaisemaan esimerkiksi kysymystä, mikä on klassisen fysiikan (ja siis sen ontologian) asema nykyfysiikan kokonaisuudessa.

Tieteelliseen maailmankuvaan kuuluu köykäisesti perusteltu vakaumus, että kaikki mitä on, on lopulta tieteellisellä järjellä selitettävissä – kunhan jaksamme vai tutkia riittävän kärsivällisesti. Niiniluoto kannattaa tätä

näkemyistä ainakin siinä muodossa, että ellei tieteellinen järki pysty tiedollista ongelmaa ratkaisemaan, ei sitten mikään. Se mitä ei osata selittää on vain tyhjää, aukko sukassa – kuten hän tiivistää. Hän kirjoittaa: »[---] tieteen toistaiseksi saavuttamat tulokset ovat paras perusta rationaaliselle maailmankuvalle ja toiminnalle.» (*Totuuden rakastaminen. Tieteensivistä esseitä*, 2003, sivu 10). Itse tätä vakaumusta ei kuitenkaan voida ilman pa-haa kehää perustella millään tieteen toistaiseksi saavuttamilla tuloksilla – ei edes tieteellisellä asenteella tai järjenkäytöllä. Itse asiassa kehän vä-jäämätön läsnäolo näkyy jo yllä olevassa sitaatissa, sillä nurjaileva luki- ja voisi ihmetellä, eivätkö tieteen toistaiseksi saavuttamien tulosten tulisi olla paras perusta maailmankuvalla ja toiminnalle *simpliciter*. Niiniluodon ajattelussa järki puolustaa ja perustelee järjellä itseään.

Emme voi vain järjen avulla keskustella tämän saman järjen rajoista ja samalla julistautua kriittisiksi. Emme voi ensin esitellä järkevä argumentoinnin sääntöjä, ja sitten samoilla säännöillä puolustaa järkevää argumen-tointia, siis julistaa, että ainoa järkevä puhe on juuri noita sääntöjä seuraa-vaa argumentointia. Tämä on Niiniluodon sokea piste. Miksi hän on niin uskonnomaisella varmuudella vakuuttunut, että kaikki mitä on, siis maailma (tai tuo maailmojen pyhä kolmio), on periaatteessa tieteellisellä järjenkäytöllä selitettävissä? Hän poikkeaa muutoin niin hillitystä tyylilä-jistaan ja äityy luonnehtimaan »eriskummalliseksi» ajatusta, että maailma olisi ristiriitainen (sama teos, sivu 209). Jos ristiriidalla tarkoitetaan vain lauseiden tai lausejoukkojen ominaisuutta, niin väite, että maailma on loo-gisesti ristiriitainen, on totisesti eriskummallinen. Mutta mitään erityisen ihmeellistä ei ole ajatuksessa, ettei maailmaa parhailakaan tieteellisillä teorioilla voida kuvata ja selittää ristiriidattomasti. Tästä voi joku muukin kuin marxisti vetää johtopäätöksen, että maailma on siinä mielessä ristiri-iitainen, ettei se ole koskaan periaatteessakaan ristiriidattomasti kuvattavis-sa, mikäli »kuvaamisella» tarkoitetaan kuvaamista normaalitieteen käsit-teiden ja teorioiden avulla. Niiniluodon mukaan se, mitä tieteellinen järki ei tavoita, ei yksinkertaisesti ole mitään. Sitä ei ole olemassa – sen paikalla on vain tyhjää. Koska Schrödingerin (aaltofunktion kuvaamassa) aallossa ei ole aukkoja (Niiniluodon sukanreikiä), emme voi muutta mutkitta sa-mastaa irrationaalisuutta ja yliluonnollisuutta. Jos niin teemme, kuten Nii-niluoto tekee (*Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta*, 1984; sivulla 117), joudumme sanomaan, että luonnossa on jota-kin yliluonnollista – mikä häiritsisi Niiniluotoa huonompiakin loogikkoja.

Kaikkein vähiten järjellä selittyvää on noiden kolmen popperilais-niini-luotolaisen maailman keskinäiset suhteet ja yhteydet. Emergenssi on reikä Niiniluodon omassa sukassa, täsmälleen se kohta, missä kriittisen ratio-

nalismien järki notkahtaa epäkriittiseksi. Usko emergenssiin on salonkikelpoiseksi naamioitua akateemista magiaa: Kolmen maailman opissa itse asiassa heijastetaan fiksusti organisoidun yliopiston hallintomalli maailmanmalliksi ja toivotaan, että maailma käyttäytyisi yhtä siivosti kuin yliopisto. Mutta onneksi meillä on tuo ISIS. Kolmen eri maailman suhteiden ja yhteyksien tutkiminen onkin sitten jo korkeampaa teologiaa, missä totuudenrakkauden korvaa yliopistorakkaus.

Yliopistoonsa sokeasti rakastunut Niiniluoto sulkee silmänsä tieteen ristiriidoilta ja tieteellisen maailmankuvan ikäviltä pitkäaikaisvaikutuksilta. Tiede on muka pyyteetöntä tiedon tavoittelua tiedon itsensä vuoksi – ellei suorastaan totuuden rakkauden laillinen hedelmä. Tämä ajattelutapa perustuu oletukseen, että voisimme luonnontieteessä erottaa teknisen ja puhtaasti tiedollisen intressin toisistaan siihen mittaankin asti että voisimme antaa synnin päästön puhtaalle tieteelle: suosia sitä ja hillitä liian innokkaita tekniikan viikareita. Mutta lukekaa Valtaojaa: hän itse tunnustaa, että jokaisessa tiedemiehessä asuu nokkela pikku insinööri. Tekninen edistys, nykyisin esimerkiksi tietotekninen osaaminen, on kuitenkin luonnontieteen edistyksen välttämätön ehto, minkä Niiniluoto toki huomaa. Mutta jo yksin tästä ehdosta seuraa, etteivät luonnontiede ja sen instituutiot ole teknisen edistyksen suhteen puolueettomia toimijoita. Tiede asettuu sekä sisällöllisesti että institutionaalisesti teknisen modernisaation puolelle, ja on tästä syystä raskaassa osavastuussa modernisaation tuhoisista seurauksista. Totuudenrakastajasta pätee näköjään se, mikä pätee rakastuneesta yleensä: hän on sokea rakastettunsa heikkouksille. Niiniluotolainen totuus näyttölee viatonta tyttöä mutta myy salaa itseään tekniikan bordellissa.

Moderni luonnontiede voidaan suorastaan määritellä tieteksi, joka luo läheisen suhteen oman aikansa tekniikan kanssa, siis tieteksi jota luonnehtii sen olemusta muovaava suhde tekniikkaan. Moderni luonnontiede syntyi, kun luonnontutkimus 1500-luvun lopulla loi kaksisuuntaisen riippuvuussuhteen aikansa tekniikkaan, ennen muuta laitetekniikkaan ja mittaustekniikkaan, kunnes sulautui siihen. Esimerkiksi modernin termodynamiikan syntymistä ja kehitystä ei voida ilman epähistoriallisuuden väkivaltaa erottaa lämpövoimakoneiden keksimisestä ja asetekniikan kehityksestä. Varhaisen termodynamiikan lakeja voidaan pitää suorastaan lämpövoimakoneiden yleisenä teoriana. Ja laajemmin katsoen luonnontiede aivan oleellisilta osin tutkii pikemminkin ihmisen valmistamien laitteiden (laboratorioiden keinotekoisien koejärjestelyjen) toimintaa kuin itse luontoa. Olisi vastuunpakoiluun viittaavaa hämäystä väittää, etteivät termodynamiikan kehittäjät olisi vastuussa lämpövoimakoneiden yhteiskunnallisista ja taloudellisista seurauksista, tai esimerkiksi niiden ympä-

ristövaikutuksista.

Tiede ei kuitenkaan ole yksi, vaan tuhansiin sirpaleisiin hajaantunut opportunistinen massaliike, joka jyrää demokratian ja tekniikan voimalla alleen villin luonnon ja kulttuurit, jotka eivät taivu modernisaation tyranniaan. Juhlapuhekoristeista riisuttu ›totuus‹ ei kaikista heikkouksistaan huolimatta varmaankaan ole täysin keho ehdokas luonnontukijain ihanteeksi, mutta ehdokkaan ylle lankeaa synkkä varjo, kun sen keinotekoisesti puhdistettua julkisivua käytetään siihen, että vastuu luonnon tärveltyämisestä sysätään tekniikan ja politiikan miehille. Tarvittaisiin filosofin ääntä kertomaan, että juuri tieteellinen ja tekninen rationalismi on suistanut länsimaalaisen (›eurooppalaistaustaisen‹) luontosuhteen kriisiin. Kriisin purkaminen alkaa siitä, että tieteellis-teknisen järjen rajat tunnustetaan ja tunnustetaan. Niiniluodon rauhallisesti kehiteltyä ja naiivisti hyvää tarkoittavaa kriittistä rationalismia tutkiskelemalla vakuuttuu lähinnä siitä, että kriisi on korjaamaton.